

LIETUVIŲ LITERATŪROS KLASIKOS KŪRINIAI - PATOGESNEI PRIEIGAI

Dr. Regina Varnienė-Janssen

LNB Nacionalinio skaitmeninio ir virtualios elektroninio paveldo sistemos centro direktorė

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka šių metų balandžio pabaigoje užbaigė projekto „Lietuvių literatūros klasikos kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę“ įgyvendinimą. Iki šio projekto didžiausią dalį lietuvių literatūros kūrinių skaitytojai galėjo rasti, užsisakyti ir gauti apsilankę bibliotekose, nes elektroninėje erdvėje, pavyzdžiui, portale epaveldas.lt, buvo sudėtos knygos, kurių autorių teisių saugojimas jau buvo pasibaigęs. Įgyvendinant projektą buvo suskaitmeninta, įvairiais formatais atpažinta ir skaitytojams papildomai pateikta dar 600 lietuvių literatūros klasikos kūrinių. Projektas finansuotas pagal 2007–2013 metų Ekonomikos augimo veiksmų programos 3 prioriteto „Informacinė visuomenė visiems“ įgyvendinimo priemonę „Lietuvos kultūra informacinėje visuomenėje“.

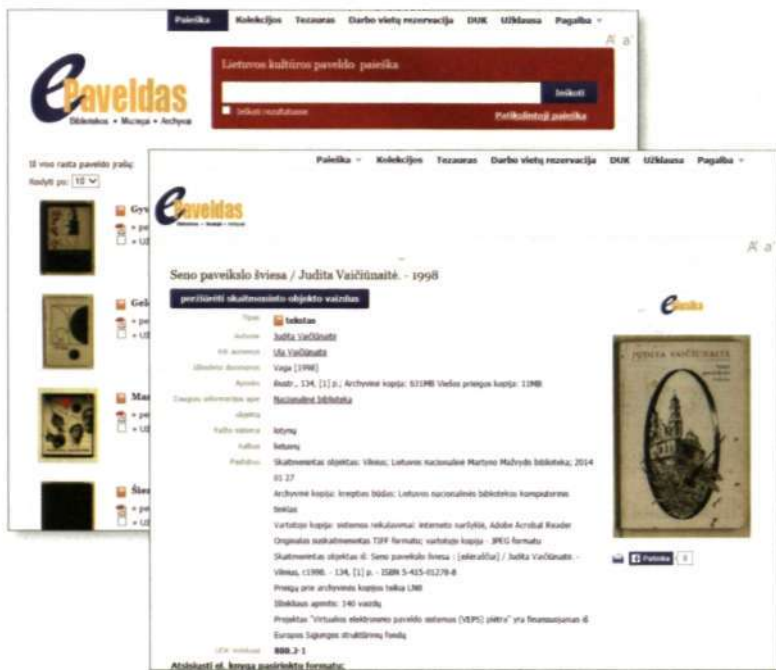
Projekto iššūkiai

Garsus amerikiečių sociologas Manuelis Castellsas savo tritomėje studijoje „Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra“ pagrindė šiuo metu susiformavusios tinklaveikos visuomenės egzistavimą ir jos lemiamus socialinius pokyčius. Vienas iš jų – „tinklo kartos“, pasižyminčios jai būdinga informacine elgsena ir turinčios specifinių informacinių poreikių, susiformavimas. Svarbiausi pakitusios informacinės elgsenos požymiai yra interneto tinklalapiams ir socialiniams tinklams būdingi nuolatinės produkto kaitos ir atnaujinimo, interaktyvumo, atvirumo, patogaus naudojimo poreikiai. Mokslininko nuomone, paveldo komunikacijos sėkmė priklauso ne tiek nuo informacinių technologijų panaudojimo, kiek nuo pakitusios informacinės elgsenos suvokimo. Ši karta nėra linkusi naudotis visiems pritaikytais elektroniniais produktais, o pageidauja individualių, atitinkančių konkretaus asmens paskirtį. Tai reiškia, kad tiek virtualūs, tiek realiame pasaulyje kuriami paveldo komunikacijos produktai bus vartojami šiuolaikinėje kultūroje tiek, kiek jie atitiks pakitusios visuomenės pasaulėvoką ir informacinius poreikius. Tai yra pirmasis ir didžiausias tokio pobūdžio projektas šalyje, kuriuo siekiama priartinti kultūros

paveldo turinį prie vartotojų, suteikiant jiems galimybę naudotis suskaitmenintu turiniu patogia forma – internetu ir įvairiais formatais mobiliuosiuose įrenginiuose.

Šiandien, pripažįstant visokeriopą šio projekto naudą, kartu tenka pripažinti ir iššūkius, su kuriais susidurta diegiant skaitmeninto turinio mobiliuosiuose įrenginiuose išdavimo paslaugą skaitytojui.

Akivaizdu, kad šiuo metu galiojantys šalies teisės aktai nesudaro galimybės visa apimtimi įgyvendinti sukurtų inovatyvių elektroninių paslaugų, nes jie draudžia išduoti elektronines skaitykles į namus. Elektroninės knygu skaityklės yra priskiriamos valstybės turtui, o ne laikmenai, kaip turėtų būti traktuojama. Valstybės turtas pagal Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 13 straipsnio 1 dalies 7 punktą fiziniams asmenims gali būti teikiamas panaudai, jei tai nustatyta įstatymuose, tarptautinėse sutartyse ar tarptautiniuose susitarimuose. Akivaizdu, kad kai kurie teisės aktai privalės būti koreguojami, atsižvelgiant į 2010 m. gegužės 19 d. Europos Komisijos paskelbtą Europos skaitmeninę darbotvarkę, kuri numato į vartotojus orientuotų paslaugų kūrimą. Todėl matytume poreikį skubos tvarka patobulinti Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymo 2 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą „dokumento“ sąvoką bei kitus atitinkamus šio įstatymo straipsnius, kad būtų užtikrintas platesnis spektras bibliotekose teikiamų paslaugų, arba Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymo 13 straipsnį, nurodant bibliotekoms taikomas išimtis. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatyme įtvirtinta „dokumento“ sąvoka neatitinka šių dienų visuomenės poreikių ir elektroninių paslaugų, kurias būtų galima teikti bibliotekose, apimčių. Nacionalinė biblioteka, įvertinusi šias aplinkybes ir adikusią šią sritį reglamentuojančių teisės aktų analizę, mano, kad nustatant elektroninės knygu skaityklės apibrėžtį reikėtų remtis „fizinės laikmenos“ ir „išteklius“ sąvokų sąsaja bei atsižvelgti į elektroninės knygu

parengė senosios (XIII–XVIII a.), naujųjų (XIX a. ir XX a. I pusė) ir naujausių laikų lietuvių literatūros klasikos kūrinių sąrašus. Pasak dr. Donatos Mitaitės, naujais laikais yra patys problemiškesni: „Daugybė kūrinių, kurie sovietmečiu buvo priskiriami klasikais, mūsų dienomis yra kvestionuojami, tačiau neretai kelia ir naujų klausimų: ar visada neigiamas ideologinis vertinimas reiškia niekinę kūrinio vertę, ar ideologinės rašytojo „nuodėmės“, o kartais, deja, ir dideli nusikaltimai, automatiškai nubraukia jo literatūrinę kūrybą? Ne mažiau problematiška ir naujausios literatūros atranka: kūrinio populiarumas tarp skaitytojų, kaip, deja, ir kai kurios premijos, nebūtinai rodo jo aukštą meninį lygį, kita vertus, skaitytojų dėmesio nedaug tesulaukė kūriniai, plačiau žiūrint, nebūtinai yra nevertingi.“⁵ Sudarydama kūrinių, atrenkamų į e. klasikos biblioteką, sąrašą, ekspertė vadovavosi savo pateiktais atrankos kriterijais, peržiūrėjo literatūros istorijos ir kritikų veikalus, skirtus sovietmečio ir šandieninei lietuvių literatūrai, mokymo programas, konsultavosi su istorikais. Iš ekspertės pasiūlyto šiuolaikinės lietuvių literatūros sąrašo, sudarius 74 sutartis su rašytojais arba autorių teisių turėtojais, į e. klasikos biblioteką įtraukti 163 kūriniai: Neringos Abrutytės; Alfonso Andriuškevičiaus; 2 Juozo Apučio; Onės Baliukonytės; 5 Kazimiero Barėno; Vytauto Bložės; 2 Vytauto Bubnio; 2 Alfonso Bieliausko; 3 Kazio Bradūno; Mariaus Buroko; 2 Lauros Sintijos Černiauskaitės; 4 Petro Dirgėlos; 4 Liudo Dovydeno; 2 Ričardo Gavelio; Gintaro Grajausko; 2 Romualdo Granausko; 5 Juozo Grušo; 3 Leonardo Gutausko; Eugenijaus Ignatavičiaus; Vidmantės Jasukaitės; Jono Juškaičio; 4 Grigorijaus Kanovičiaus; 2 Viktoro Katiliaus; 2 Herkaus Kunčiaus; 2 Justino Marcinkevičiaus; 2 Jono Meko; 5 Eduardo Mieželaičio; 2 Jono Mikelsko; Danieliaus Mušinsko; 2 Sigito Parulskio; 2 Gintaro Patacko; Vytauto Račicko; 2 Kazio Sajos; 2 Jono Strielkūno; 5 Juditos Vaičiūnaitės ir daugelio kitų autorių kūriniai.

skaityklės ypatybes. Be to, daugelis Europos ir pasaulio šalių savo nacionaliniuose įstatymuose dėl privalomojo egzemplioriaus ar bibliotekų įstatymuose vartoja ne „dokumento“, o „ištekliaus“ sąvoką. IFLA leidinyje „ISBD Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas“¹ nurodyta fizinės laikmenos samprata – tai „fizinė terpė, ant kurios arba kurioje gali būti laikomi duomenys, garsas, vaizdai, programos ir t. t.“² Taip pat šiame leidinyje yra nustatyta ir ištekliaus samprata – tai „esinys, materialus arba nematerialus, apimantis intelektualinį ir (arba) meninį turinį ir sumanytas, pagamintas ir (arba) išleistas kaip vienetas, sudarantis atskiro bibliografinio aprašo pagrindą. Ištekliu apima tekstą, natas, nejudančius ir judančius vaizdus, grafiką, žemėlapius, garso, vaizdo įrašus, elektroninius duomenis ar programas, tarp jų ir išleistus periodiška“³. ISBD pateikia ir elektroninio ištekliaus sampratą: „išteklius, susidedantis iš kompiuteriu valdomos medžiagos, taip pat tokios medžiagos, kuriai reikia prie kompiuterio prijungto išorinio įtaiso (pvz., CD-ROM leistuvo); ištekliu gali būti arba gali nebūti naudojami interaktyviu režimu“⁴. Atlikus Lietuvos Respublikos teisės aktų pakeitimus, šio projekto metu sukurtos ir į vartotojus orientuotos paslaugos būtų visa apimtimi įgyvendintos išduodant skaityklės su vartotojams aktualiu e. klasikos turiniu į namus, taip užtikrinant platesnį spektrą elektroninių paslaugų, teikiamų skaitytojams bibliotekose.

Kitas iššūkis – kūrinių atranka e. klasikos bibliotekai. Šis darbas buvo patikėtas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkams Aušrai Tamošiūnienei, Eugenijui Žmuidai ir Donatai Mitaitėi, kurie profesionaliai suformulavo autorių ir jų kūrinių atrankos kriterijus ir jais remdamiesi

Projekto nauda

Įgyvendinus projektą gali būti taupomos lėšos, kurių bibliotekoms trūksta būtiniausiai literatūrai įsigyti. 60 Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) bibliotekų, dalyvaujančių projekte naudos gavėjų teisėmis, gavo skaitykles, kurios bus naudojamos teikti projekto metu sukurtas paslaugas: „Skaityti / parsisiųsti elektroninę knygą internetu“; „Užsisakyti / rezervuoti ir gauti elektroninių knygų skaityklę bibliotekoje“. Projekto rezultatai turės tiesioginę įtaką viešųjų paslaugų teikimui, nes:

- **sudaryta galimybė pasinaudoti paslauga nepriklausomai nuo buvimo vietos.** Paslaugos teikiamos elektroninėje erdvėje, todėl jomis pasinaudoti gali visi pageidaujantys;
- **paslaugos teikiamos nemokamai.** Projektą įgyvendinant sukurtomis elektroninėmis paslaugomis vartotojai gali pasinaudoti neišleisdami nė vieno lito;
- **patogi naudotojo sąsaja.** Kuriant naudotojo sąsają vadovautasi šią sritį apibrėžiančių standartų ir metodikų reikalavimais, portalas taip pat pritaikytas neįgaliesiems;
- **sudarytos efektyvios paieškos galimybės.** Įgyvendinant ankstesnį projektą „Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtra“ portale www.epaveldas.lt sukurtas BAVIC tezasauras, kuris yra bendras asmenvardžių, vietovardžių ir istorinių chronologijų žodynas, nurodantis prasminius jų tarpusavio ryšius. Tezauro paskirtis - kuo tiksliau susieti portale esančių kultūros paveldo kūrinių ir jame atliekamų paieškų konceptualų (sąvokinių) turinį. Vartotojų požiūriu, BAVIC tezasauras yra įrankis, leidžiantis atlikti daugiakomponentę semantinę paiešką, naudojantis istorinės chronologijos, geografijos ir biografinėmis žiniomis;

- **didelė kūrinių pasiūla.** Projekto metu buvo sudaryta 111 autorinių licencinių sutarčių, dėl teisės išgytus kūrinius atgaminti skaitmeniniu būdu ir viešai skelbti elektroninėje erdvėje, portale www.epaveldas.lt ir mobiliuosiuose įrenginiuose. (Pagal sutartis išgyti 263 kūriniai.)

Apibendrinant galima pridurti, kad šio projekto rezultatai prisidės ir prie formaliojo ugdymo programų įgyvendinimo, formuos poreikį mokytis bei lavintis visą gyvenimą ir, svarbiausia, prisidės prie lietuvių tautinio tapatumo įprasminimo, plačiau skleidžiant lietuvių literatūrą, kaip vieną svarbiausių mūsų tautos kultūrinio tapatumo veiksnių. Tai savo ruožtu sukurs palankias sąlygas literatūrinio paveldo komunikacijai, nes daugės žmonių, kurie neskatinami patys labiau domėtis paveldu, kuris tampa patogiau prieinamas.

- 1 ISBD : tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas. Vilnius, 2013.
- 2 Ten pat, p. 276.
- 3 Ten pat, p. 280.
- 4 Ten pat, p. 275.
- 5 Mitaitė, Donata (2012). Lietuvių literatūros klasikos kūrinių atrankos kriterijų ir sąrašo sudarymo paslaugų ataskaita: VEPS sistemos plėtra: projekto ataskaita, p. 2.